

H.994 (M.1586) Yılı Kıbrıs Ruznâmçesi (Bütçesi) Üzerine Bir İnceleme

A Study On The Cyprus Budget (Ruznâmçe) Dated H.994 (1586)

Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK - H. İbrahim CELLAOĞULLARI - Deniz ARICI
(ORCID: 0000-0003-3506-5421)-(ORCID: 0000-0001-8632-6105)-(ORCID: 0000-0001-8903-516X)
Hitit Üniversitesi - Çorum

Öz: Osmanlılar, 1570-1571 yıllarında Kıbrıs adasını feth ettikten sonra klasik uygulamalarına sadık kalarak 1572 yılında bir tahrir gerçekleştirdiler. 1572 yılında yapılan bu tahrir 64 numaralı defter olarak Kuyûd-ı Kadîme (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü) Arşivi'nde saklanmakta olup tıpkıbasımı da yine bu kurum tarafından yapılmıştır. Osmanlılar Kıbrıs Adasını feth ettikten sonra yaklaşık 7 yıl adada timar sistemini uygulamadılar. 1577 yılına kadar ada gelirleri Mukataa olarak düzenlendi ve iltizam ya da emanet yoluyla işletildi. Bu çalışmada değerlendirilecek olan maliye kayıtları adada timar sisteminin de dâhil olduğu klasik Osmanlı düzenin kurulduğu döneme ait bilinen ilk bütçedir. Bir başka deyişle fethin 15. yılına ait bir belgedir. İlgili kayıtlardaki ada gelirleri ve giderleri Prof. Dr. Halil Sahillioğlu tarafından yayımlanmış olan 1572 bütçesiyle karşılaştırılacak, gelinen nokta hakkında bir değerlendirme girişiminde bulunulacak ve Kıbrıs mukataaları ayrıntılı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Bütçesi, Ruznamçe, Mukataa, İltizam, Mültezim, Kahvehâne

Abstract: Having conquered the Cyprus, the Ottomans implemented their classic tahrir system and wrote the whole villages, cities and revenue sources of Cyprus. This register numbered 64 has been preserved in Kuyûd-ı Kadîme Archives in Ankara and it was published by the same Archives, as facsimile. One of the classic systems of the Ottoman was timar but it was not put into effect in Cyprus immediately and the mukataa system was implemented about seven years until 1577, when the timar system began to implement in Cyprus. In this paper, it will be evaluated the Cyprus budget dated 1586 and compared with the first Cyprus budget dated 1571 published by Prof. Dr. Halil Sahillioğlu. For the time being, the budget of 1586 is the first budget of Cyprus after the timar system was implemented in Cyprus. In addition to this, the mukataas in Cyprus will be studied. The evidence used is derived principally the documents of the Ottoman Archives of Topkapi Palace in Istanbul.

Keywords: Cyprus Budget, Ruznamce, Mukataa, Mültezim, Coffee-shop

Giriş

Mukataa genel olarak "vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi" anlamına gelir. Kelime aynı zamanda "hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer mali birim" manasına da gelmektedir. Bir mukataa değişik vergi ve resimlerden oluşurdu. "Hazineye sağladığı yıllık gelir bakımından birkaç yüz akçeden 10-20 milyon akçeye kadar değişen büyüklükte mukataalar olduğu gibi bir köy veya mezraa sınırları içinde kalan mukataalar yanında bir kaza veya sancağı kapsayan, hatta birçok eyaleti içine alanları da vardı."¹ Mukataalar yaygın olarak "iltizam" veya "emanet" yöntemleriyle idare olunurlardı ancak "mukataanın iltizam veya emanetle idare edilmesi arasında bu bakımdan bir fark

¹Mehmet Genç, "Mukataa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul 2006, s.129-132.

bulunmazdı.” XVI. yüzyılda bütçedeki gelirlerin “yarıdan biraz fazlasını temin eden mukataaların oranı XVII. yüzyılda muhtemelen bu faktörün etkisiyle yavaş yavaş artarak % 66’ya kadar yükseldi.”²

İltizam tarihsel bir terim olarak “özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması” demektir. Bu işi yapan kişiye mültezim denir. Devlet ya tayin ettiği maaşlı memurları aracılığıyla (Emin) ya da bu amaçla düzenlediği müzayedeyi kazanan kişi veya kişiler (Mültezim) vasıtasıyla verileri tahsil etmiştir. Sırasıyla “Emanet” veya “İltizam” adı verilen her iki yöntem de Osmanlılarca kullanılmıştır.³ İltizam sisteminde devlet, sınırları belli olan bir bölgenin örfi veya şer’i vergilerinden oluşan bir grubunu rekabete açık bir tarzda ve genellikle müzâyede ile taliplerine tahsis eder, bunun karşılığında bir miktarı peşin ve bir miktarı da yıllık bir bedel karşılığında belirli bir süreyle mültezime devrederdi. Kâr ve zarar mültezimin olduğu gibi, mültezimin ayrıca güvenilir kefil veya kefiller de bulması gerekiyordu. Bu modelin temel unsurları, “sınırlı bir süre, rekabet içinde belirlenen bir bedel, bu bedelin “peşin ödenmesi gereken” bir miktarı ile “yünlük ödenmesi gereken” bir miktarının olması, Kefâlet ve mültezimle yapılan mukavele sürelerinin “nazari olarak üç ile on iki yıl arasında” tasarlanmış olmasıdır.⁴

Kıbrıs’ın fethi 1570 yılında başlamış ve 1571 yılında tamamlamıştır. Halil Sahillioğlu’na göre, Kıbrıs’ın ilk beylerbeyi Muzaffer Paşa’dır. Muzaffer Paşa, Lefkoşa kalesinin fethedildiği gün, 8 Rebiülahir 978 (9 Eylül 1570) tarihinde, bu göreve atanmıştır. Muzaffer Paşa, 1 Ağustos 1571 tarihindeki Mağosa’nın fethinden kısa bir süre sonra, 4 Rebiülahir 979 (26 Ağustos 1571) tarihinde Trablusşam beylerbeyliğine atanınca Kıbrıs beylerbeyliğine Sinan Paşa tayin edildi.⁵ Sinan Paşa’ya gönderilen 19 Cemaziyelevvel 979 (9 Ekim 1571) tarihli ferman ile Kıbrıs Adasınının tahririnin yapılması emredildi. 10 Cemaziyelahir 980 (18 Ekim 1572) tarihinde tahrir işlemi tamamlandı.⁶ Selh-i Ramazan 980 (3 Şubat 1573) tarihinde de sultana arz edildi.⁷

Fethin ilk yıllarında Kıbrıs’ta timar sistemi uygulanmamıştır. Kıbrıs’ta timar sisteminin uygulama alanı bulması 1577 yılında başlamıştır. Bu süre içinde Kıbrıs, Lefkoşa, Girne, Mağosa, Baf ve Limasol (Leymosun) Kalelerindeki yeniçeriler ile Kıbrıs Eyaleti’ne bağlanan İçel, Alaiye, Sis ve Tarsus sancakları timarlı sipahiler tarafından savunulmuştur. Recep Dünder, “Kıbrıs’taki timarlı sipahiler hakkındaki ilk bilgiler 1603 tarihine aittir”⁸ demektedir ise de Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver (MAD) defterler içinde bulunan 17658 numaralı defterdeki 16 Zilhicce 995 (17 Kasım 1587) tarihli kayıt Kıbrıs’taki timar tevcihinden bahsetmektedir. Buna göre, Leymosun nahiyesinde 5.000 akçelik bir timara sahip olan Abdullah Perviz ortadan kaybolmuş ve bahsi geçen timar Dördüncü Cemaatten Süvari Abdullah oğlu Hüseyin’e verilmiştir.⁹ İlgili defterde başka timar tevcihleri de vardır.

² Agm, s.130.

³ Mehmet Genç, “İltizam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul 2000, s.154.

⁴ Agm, s.155.

⁵ Halil Sahillioğlu, “Osmanlı İdaresi’nde Kıbrıs’ın İlk Yılı Bütçesi”, *Belgeler*, C.4, S.7-8, (1967), s.7.

⁶ Agm, s.6.

⁷ Agm, s.7. H. Sahillioğlu, selh-i Ramazan 980 tarihinin miladi karşılığı olarak 11 Ocak 1573 tarihini vermektedir. Fakat TTK internet sitesinde bulunan tarih çevirici selh-i Ramazan 980 tarihinin karşılığı olarak 3 Şubat 1573 tarihini vermektedir. TTK tarafından yayınlanan *Tarih Çevirme Kılavuzu*’nda da selh-i Ramazan (30 Ramazan) 980 tarihinin karşılığı 3 Şubat 1573’tür.

⁸ Recep Dünder, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1998, s.183.

⁹ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *Maliyeden Müdevver Defter*, (BOA. MAD.d.), No:17658, s.565.

Kıbrıs ekonomisi ve maliye tarihiyle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Özellikle 1572 tarihli Kıbrıs Tahrir Defteri başta Halil İnalçık olmak üzere Mehmet Akif Erdoğan, Ronald Jennings ve Recep Dündar gibi araştırmacılarca çalışılmış olup birçok kitap, makale veya tez yazılmış ve ilgili defter sosyal ve ekonomik açılarından değerlendirilmiştir. Halil İnalçık "Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest" adlı çalışmasında bahsi geçen tahrir defterini değerlendirerek bu alandaki ilk çalışmayı yapmış, Kıbrıs halkının fetihten önceki ve sonraki dönemde ödemekle sorumlu olduğu cizye, ispençe, öşür ve adet-i ağnam gibi vergileri incelemiştir.¹⁰ Mehmet Akif Erdoğan "The Nahiye of Tuzla at the end of XVI. Century" başlıklı çalışmasında Larnaka (Tuzla) nahiyesinin sosyal ve ekonomik yapısı ile nüfusunu ele almış ve Tuzla nahiyesinde üretilen ürünleri, bunların değerlerini ve nahiye halkının ödediği vergileri tablolar halinde sunmuştur.¹¹ Kıbrıs tahrir defterini oldukça ayrıntılı olarak çalışmış Ronald Jennings, "Village Life in Cyprus at the time of the Ottoman Conquest" adlı kitabında Kıbrıs'tan tahsil edilen tüm vergileri incelemiş ve kitabın ekinde tablolar halinde sunmuştur.¹² Recep Dündar ise "Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)" adlı doktora tezinde söz konusu tahrir defterini çok detaylı olarak incelemiş ve tezinin dördüncü ve beşinci bölümlerini söz konusu defterin verilerine dayandırmıştır. Reayadan alınan vergiler ayrıntısıyla değerlendirilmiş ve toprak yönetimi, zirai hayat, tarım ve hayvancılık ve iktisadi hayat ele alınmıştır.¹³ Bu çalışmalardan sadece Recep Dündar'ın doktora tezinde Kıbrıs mukataaları genel olarak ele alınmış ancak özel olarak mukataaların Kıbrıs maliye tarihinde ifade ettiği anlam üzerinde ayrıca durulmamıştır.

Kıbrıs'ın sosyal, ekonomik ve mali tarihiyle ilgili bir başka kaynak olan ruznâmeçe¹⁴ defterleri konusunda da çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu alanda öncelikle Halil Sahillioğlu, Recep Dündar ve Kadir Arslanboğa ile Ahmet Arslantürk önemli çalışmalar yapmışlardır.¹⁵ Halil Sahillioğlu'nun yayınladığı Kıbrıs bütçesi, Kıbrıs'ın Osmanlı dönemindeki ilk bütçesi olmasının yanı sıra, yayınlanan ilk Kıbrıs bütçesi olması bakımından ve tam bir yılı kapsamı açısından son derece önemlidir. Bu yayın Kıbrıs ekonomisi ve maliye tarihi açısından alana büyük katkılar yapmakla birlikte Kıbrıs'taki mukataalarla ilgili çok sınırlı bilgi (sadece 6 kalem olarak sunulan mukataa isimleri ve 1571-1572 bütçesinde mukataalardan elde edilen toplam gelirler) sunmaktadır. Ne mukataaların işletme yöntemlerine ne de Kıbrıs'taki mukataaların ayrıntılarına dair bilgi bulunmaktadır. Yayımlanan diğer Kıbrıs bütçe defterleri (ruznâmeçeler) de aynı durumdadır. Kıbrıs'ın 18 Mart-14 Haziran 1608 tarihlerini kapsayan üç aylık bütçesini yayınlayan Recep Dündar, incelediği dönemdeki mukataaların isimleri ile söz konusu mukataalardan tahsil edilen vergi toplamını ortaya koymuştur.¹⁶ Kadir Arslanboğa ile Ahmet Arslantürk ise ortak çalışmalarında Kıbrıs'ın Ağustos 1598-Nisan 1599 dönemini kapsayan bütçesini incelemişlerdir. Bu çalışmada Kıbrıs'taki mukataaların gelirlerine göre

¹⁰ Halil İnalçık, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest", *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest*, Tıpkıbasım, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın No:5, Ankara 2013, s.23-34.

¹¹ Mehmet Akif Erdoğan, "The Nahiye of Tuzla at the end of the XVI. Century", (Edited by Evangelia Balta-Theoharis Stavrides-Ionnis Theocharides), *Histories Of Otoman Larnaca*, The Isis Pres İstanbul 2012, s.11-24.

¹² Ronald Jennings, *Village Life in Cyprus at the time of the Ottoman Conquest*, (Eds: M. Akif Erdoğan, Ali Efdal Özkul), The Isis Press, İstanbul 2009.

¹³ Recep Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1998.

¹⁴ Ruznâmeçe defterleri "Osmanlı bürokrasisinde günlük gelir ve giderlerin, tevcihatın ve tevziatın veya olayların kaydına mahsus defterlerdir.", Mehmet Ali Ünal, "Ruznâmeçe", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.576.

¹⁵ Sahillioğlu, *agm*, s.3-33; Kadir Arslanboğa-Ahmet Arslantürk "Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Adası'nın Ağustos 1598 ile Nisan 1599 Tarihleri Arasındaki Gelir ve Giderlerinin Tahlili", *History Studies*, Vol.6, Issue.5, September 2014, s.13-30.

¹⁶ Recep Dündar, "18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Bütçesi", *Turkish Studies*, Vol.5/4, Fall 2010, s.1032-1048.

coğrafi dağılımı elde edilen gelirlerle birlikte tablo halinde verilmiştir. Bu iki çalışma Kıbrıs ekonomi ve maliye tarihine önemli katkılar yapmış olmakla birlikte ayrıntılı olarak dönemin mukataaları, mültezimleri ve eminleri hakkında ayrıntılı bilgi sunmazlar.

Recep Dünder ve Kadir Arslanboğa ile Ahmet Arslantürk'ün değerlendirdikleri Kıbrıs bütçeleri tam bir yılı kapsamazlar. Bizim incelediğimiz kayıtlarda bu şekildedir. Halil Sahillioğlu'na göre bunun sebebi eldeki bütçe defterlerinin "istikbale matuf bir plan değil, bir hesap kesme envanteri" olmasından kaynaklanmaktadır. Beylerbeyi veya defterdarın görev süresinin bir yılı bulmadığı durumlarda bu kişiler görevden ayrılırken yaptıkları tahsilat ve harcamaların bir özetini hazırlamışlar ve adeta kendi dönemleriyle ilgili bir hesap kesme/verme işlemi gerçekleştirmişlerdir.¹⁷ Aslında günümüze kalanlar bu özetlerdir. Dolayısıyla söz konusu kayıtlar modern bütçe özelliği taşımazlar. Bununla birlikte defterlerin kapsadığı sürelerin farklı olması onların önemini azaltmamaktadır.

Bu çalışmada incelenen bütçe defterleri Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan D.9225, D.9914 ve D.9903 numaralı ruznâme defterleridir. D.9225 numaralı Kıbrıs Ruznâme Defteri; 23 Zilhicce 993-30 Rebiülevvel 994 (16 Aralık 1585-21 Mart 1586) dönemini kapsamakta olup 5 sayfadır. İlk 4 sayfasında bilgi vardır. Son sayfa boştur. D.9914 numaralı Kıbrıs Ruznâme Defteri; 1 Rebiülahir 994-29 Şevval 994 (22 Mart 1586-13 Ekim 1586) dönemini kapsamakta olup 2 sayfadır. İki defterdeki kayıtlara göre dönemin Beylerbeyi Cafer Paşa, Defterdarı ise Mehmet Efendi'dir. Her iki yöneticinin de aynı olmasına rağmen iki bütçenin ayrı ayrı hazırlanma sebebi açık olamamakla birlikte, ilkinin mali yılsonunda, ikincisini ise Mart ayıyla başlayan mali yıl başlangıcında yeni bir bütçe oluşturmak düşüncesiyle hazırlamış olabilirler. İncelenen üçüncü defter ise D.9903 numarasıyla kayıtlıdır ve 21 sayfadır. Bu defter diğer ikisine göre daha ayrıntılı olup hazineye giriş ve çıkışlar günlük olarak yazılmıştır. Defterin kapsamı 15 Rebiülahir 994-9 Şevval 994 (5 Nisan 1586-23 Eylül 1586) dönemidir. Üçüncü defterin, icmal olan ikinci defterin mufassalı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak maalesef ikinci defterin başlangıç ve bitiş tarihleri dikkate alındığında üçüncü defterin baştan 15 gün, sondan ise 20 günlük, toplam 35 gün, eksik olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle üçüncü defterde yer alan hazineye mukataalara ait günlük giriş kayıtları ile günlük çıkış kayıtları ikinci defterdeki miktarlara ulaşmamaktadır. Bununla birlikte mukataaların isimleri, kimlere iltizama verildiği, elde edilen gelirler ve yapılan harcamalar, dönemin idarecileri, Kıbrıs yeniçerileri ile marangozları ve mimarları, maaş alan diğer görevliler gibi sayısız ayrıntı incelenen mufassal bütçe defterinde yer almaktadır.

İncelenen defterlerin önemi, söz konusu defterler üzerinde daha önce herhangi bir çalışma yapılmamış olmasından, Osmanlı idaresinin tüm kurumlarıyla yerleştiği bir yıl olan fethin 15. yılında Kıbrıs'ın mali ve ekonomik durumunu yansıtmamasından ve 1571-1572 tarihli ilk Kıbrıs bütçesinden sonra elde bulunan en eski Kıbrıs bütçe defterleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 ve 22 Mart 1586-13 Ekim 1586 tarihlerini kapsayan Kıbrıs bütçelerini ele alarak Kıbrıs'ın ekonomisi, kamu hesapları ve dönemin genel iktisadi yapısı hakkında değerlendirmelerde bulunmaktır. Bu amaçla çalışmada önce Kıbrıs'taki mukataa uygulamasının oluşumu üzerinde durulacak daha sonra ise ele alınan bütçelerdeki mukataa gelirleri, mültezimler ve iltizam süreleri, bütçenin cizye kalemi ve bütçe giderleri konuları ele alınacaktır. Ayrıca ilgili kayıtlar insan unsuru (görevliler, yeniçeriler, diğer idareciler) açısından da değerlendirilecektir.

¹⁷ Sahillioğlu, *agm*, s.8.

Kıbrıs'ta Mukataa Uygulamasının Oluşumu

Kıbrıs'ın fethinin tamamlanmasından sonra Kıbrıs arazisi timara verilmemiş ve tamamıyla padişah hassı telakki edilmiştir. Adadaki gelir kaynaklarının en önemlileri mukataa olarak kaydedilmiş ve iltizamen veya emaneten işletilmiştir. 7 Ekim 1571-7 Ekim 1572 dönemini kapsayan ilk Kıbrıs bütçesinde mukataalardan elde edilen gelirler 2.674.474 akçeye ulaşmaktadır. Tahsil edilen toplam gelir ise 7.293.954 akçedir.¹⁸ Dolayısıyla ilk bütçedeki mukataa gelirleri bütçenin % 36,6'sını oluşturmaktadır. Bu oran oldukça yüksek olmasına rağmen gerek ilk defterdar Bâlî Çelebi gerekse ikinci defterdar Mehmet Çelebi'nin raporları fethin ilk yıllarında mukataa uygulamasında birçok zorlukla karşılaşıldığını ve gerekli miktarın tam olarak tahsil edilemediğini göstermektedir.

İlk defterdar Bâlî Çelebi 25 Recep 978 (23 Aralık 1570) tarihinde, henüz Mağosa'nın alınıp adanın fethinin tamamlanmadığı bir tarihte, Lefkoşa'ya vâsıl olmuştur. Raporuna göre, kendisi Kıbrıs'a gelmeden önce, 978 yılında vâki olan “*hububât ve rüsûmât ve arazi-i hâliye ve gayri*” Lütfî ve Tanrıverdi adlı kişiler ile ortaklarına, birbirlerine kefil olmak şartıyla, 255.000 filoriye (altın) iltizama verilmiştir. Bâlî Çelebi adaya gelince bu mültezimlerden “*kefil-i bi'l-mâl*” talep edince mültezimler kefil gösterememiş, üzerlerine “*kâbız-ı mâl*” konulmasını da kabul etmemişler ve sonuçta sözleşme feshedilmiştir. Bunun üzerine “*Pencik Emîni Emîr Kethüda*”, “*erbâb-ı timardan ve gayriden*” olan bazı kişilerle ortak olup “*hubûbât ve rüsûmât ve arazi-i hâliye ve gayri*” den oluşan mukataayı “*bâd-ı hevâ ve Lefkoşa'da vâki olan evler*” de ilave olunarak 300.000 altına ve 3 yıllığına iltizamına almayı teklif etmiştir. Bâlî Çelebi yeni mültezimlerden de kefil talep edince “*kefile kâdir değiliz beş aya değin yerli yerlerimizden kefil tedarik idelüm*” demişlerse de Bâlî Çelebi bu teklifi kabul etmemiştir. Sonuçta “*zıkr olunan mukataa pâre pâre ayrılıb küfelâ ile mültezimler uhdelerine olmak cem'-i mâle âsân ve reayaya enfa' görülmeğın*” mukataaların iltizama verilmesi kararlaştırılmış fakat tam bu sırada düşman gemileri Kıbrıs sularında görününce içine düşülen telaş ve endişe nedeniyle bu girişim de akamete uğramıştır.¹⁹

İkinci defterdar Mehmet Çelebi, 28 Rebiülevvel 979 (20 Ağustos 1571) tarihinde göreve başlamıştır.²⁰ Onun raporuna göre ise Kıbrıs mukataalarından “*sekiz güzide Mukataa*”, “*dergâh-ı Alî çavuşlarından Ahmet Çavuş ile Alay beği olan Bâlî*”ye iltizama verilmiştir. Aradan yedi sekiz ay geçtikten sonra Lefkoşa Azebler Ağası Mehmed Bey “*sekiz güzide Mukataa*” ile “*sair aklâma*” zam yaparak mültezim olmayı talep etmiş, talebi Kıbrıs Beylerbeyi Hasan Paşa arzıyla İstanbul'a iletildiğinde talebi kabul edilmiştir. Mukataaları bazı kişilere “*tefviz eyleyüb*” faaliyete geçtiği sırada Defterdar Mehmet Çelebi defterdar olarak Kıbrıs'a gelmiş ve “*mâl-ı padişâhî*”yi tahsile başlamak istemiştir. Bunun üzerine Mehmed Bey “*mukataat-ı merkümenin mültezimi ben değilim ki benden mâl talep oluna belki bazı mültezimlere deruhde eylemeğe müteahhid idim ahdim muktezasınca cümlesini deruhde eyledim andan sonra Hasan Paşa marifeti ile mukataatdan el*” çektim demiştir. Mehmed Bey daha sonra da “*sekiz mukataa ve sair aklâmı bana teslim idin zabt ideyin*” teklifinde bulunmuştur. Defterdar Mehmet Çelebi sadece sekiz mukataayı önerince anlaşma sağlanamamıştır. Mehmet Çelebi mukataaları daha önce zabt eden Ahmet Çavuş, Bâlî Bey ve diğerlerinden mal tahsilatına girişmek istemiş ise de istenilen oranda bir tahsilat yapılamamıştır.²¹ Yine de Mehmet Çelebi'nin defterdarlık dönemine ait olan ve 7 Ekim 1571-7

¹⁸ *Agm*, s.11.

¹⁹ *Agm*, s.30.

²⁰ *Agm*, s.8.

²¹ *Agm*, s.31-32.

Ekim 1572 dönemini kapsayan ilk Kıbrıs bütçesinde mukataalardan 2.674.474 akçe gelir elde edildiği görülmektedir.

Aralık 1585-Ekim 1586 Bütçesinin Gelir Kaynakları

Arap vilayetleri ile Macaristan gibi Kıbrıs adasının da özerk eyalet bütçesi vardı. Bu tür vilayetlerin bütün giderleri yerel kaynaklardan elde edilen meblağdan karşılanıyor ve kalan para merkezî hazineye gönderiliyordu.²² Eyalet bütçesinde açık olunca merkezî hazine eyalet hazinesine destek oluyor ve merkez maliyesi tayin edilen defterdarlar aracılığıyla bu tür beylerbeyliklerin maliyesini denetliyordu.²³

İncelenen H.993-994 (M.1585-1586) yıllarına ait ruznâmçe defterlerinde Kıbrıs adası hazinesi gelirleri “*asl-ı mal*” başlığı altında kaydedilmiş olup “mukataa gelirleri” ve “müteferrik gelirler” olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Defterlerin birincisi yaklaşık 3 aylıktır ve 23 Zilhicce 993 (16 Aralık 1585) ile 30 Rebiülevvel 994 (21 Mart 1586) tarihleri arasında kapsamaktadır. Bu defterdeki gelirlerin toplamı 5.300.601 akçedir. Söz konusu defterin devamı niteliğindeki ikinci defter 1 Rebiülahir 994 (22 Mart 1586) ile 29 Şevval 994 (13 Ekim 1586) tarihleri arasındaki yaklaşık 7 aylık dönemi ihtiva etmektedir. 7 aylık dönemdeki gelir toplamı ise 5.353.217 akçedir. 2 defterin kapsadığı yaklaşık 11 aylık süredeki toplam gelir 10.653.818 akçedir. Aralık 1585-Ekim 1586 dönemindeki toplam 10.653.818 akçelik gelir içindeki 137.489 akçe önceki yıllara ait olup ancak bu dönemde tahsil edilebilen gelirlerdir. Bu durum “*bakiye-i muhasebe-i maziye*” ve “*bakiye-i muhasebe-i sene-i isnâ*” başlıkları altında belirtilmiştir. İncelenen ruznâmçe kayıtlarında en büyük gelir müteferrik gelirler başlığı altında toplanan vergilerden sağlanmıştır.

Mukataalar ve Mukataa Gelirleri

Çalışmada kullanılan üç defterden ilk ikisi icmal şeklinde olup kapsadıkları dönemdeki mukataa gelirlerini kalem kalem ve toplu olarak vermektedir. Söz konusu iki defterin kapsadığı dönem (Aralık 1585-Ekim 1586) yaklaşık olarak 10 aya tekabül etmektedir. 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 tarihli ilk defterdeki mukataa gelirleri 2.520.089 akçe, 22 Mart 1586- 13 Ekim 1586 tarihli ikinci defterdeki mukataa gelirleri ise 2.754.577 akçe olup, toplam mukataa geliri 5.274.666 akçedir. Toplam gelir ise 10.556.344 akçedir. Bu durumda toplam mukataa geliri elde edilen toplam gelirin % 49.96’na karşılık gelmektedir. Bu miktar 1571-1572 yılı bütçesiyle karşılaştırıldığında (incelenen bütçe 1 yıldan 2 ay eksik olmasına rağmen) 1586 yılında; 1571-1572 bütçesindeki mukataa gelirlerinden 2.600.362 akçe daha fazla gelir elde edildiği görülmektedir. Bu artışın sebebi fethin ilk yıllarının hemen savaş sonrası olması ve mukataa uygulamasının tam anlamıyla uygulanamamış olması olabilir. Nitekim Ağustos 1598-Nisan 1599 dönemine ait 11 aylık bütçedeki mukataa gelirleri de 5.382.094²⁴ (% 46.69) akçe olarak tahsil edildiğinden XVI. yüzyıl sonlarında Kıbrıs’ın yıllık mukataa gelirlerinin 5 milyon akçe civarında olduğunu ve bütçe gelirlerinin yarıya yakınıni teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Aralık 1585-Mart 1586 döneminde Kıbrıs gelirlerinin 16 ayrı mukataa olarak işletilmiş olduğu görülmektedir. Bu mukataalardan en fazla gelir “*Hasshâ-i Nahiye-i Baf, Hırsofu ve Sükkerhânehâ-i Leymosun ve Kukla ve Hasshâ-i Leymosun ve Gilan*” mukataasından elde edilen 1.278.062’lik gelir olup toplam mukataa gelirinin % 50.71’ini oluşturmaktadır. İkinci sıradaki yüksek gelirli mukataa “*Memleha ve Gümrük-i İskele-i Cezire*” mukataası olup

²² Örneğin ilk Kıbrıs bütçesine merkezî hazine 3.084.454 akçe katkıda bulunmuştu. Bkz. Sahillioğlu, *agm*, s.9.

²³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1 (1300-1600), Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s.125.

²⁴ Kadir Arslanboğa-Ahmet Arslantürk, *age*, s.16.

404.884 akçe gelir elde edilmiştir. Bu meblağ mukataa gelirlerinin % 16.06'sına denktir. Üçüncü sırada yer alan en yüksek gelirli mukataa "Hassha-i Nahiye-i Mesarya"dır. Bu kalemden 309.251 akçe gelir elde edilmiştir. Bu oran mukataa gelirleri içindeki % 12.27'ye karşılık gelmektedir. En az gelir ise "Kıbrıs Boyahâne Mukataası"ndan elde edilen 2.500 akçedir ve mukataa gelirleri içindeki yeri % 0.09'dur. 16 mukataanın mukataa gelirleri içindeki yerleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1: 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 Döneminde Kıbrıs Mukataa Gelirleri²⁵

Mukataanın Adı	Tahsil Olunan Gelir (akçe)	Mukataa Gelirleri İçindeki Yeri (%)
Hasshâ-i Lefkoşa	30.942	1.22
Hasshâ-i Girinye	56.873	2.25
Hasshâ-i Nahiye-i Lefke ve Pendaya ve Cizye-i Kıptiyân ve Bîve	91.362	3.62
Hasshâ-i Nahiye-i Mesarya	309.251	12.27
Hasshâ-i Nahiye-i Baf, Hırsofu ve Sükkerhânehâ-i Leymosun ve Kukla ve Hasshâ-i Leymosun ve Gilan	1.278.062	50.71
İhtisâb ve Bac-ı Ebvâb-ı Lefkoşa	15.040	0.59
Şem'hânehâ ve Tabakhânehâ ve Serhânehâ	24.992	0.99
Boyahânehâ-i Cezire	2.500	0.09
Mabeyn ve Mevkûfât	9.580	0.38
Beytül-mâl-ı Hassa ve Amme ve Zeamet-i Cezire	98.690	3.91
Hasshâ-i Nahiye-i Evdim	149.124	5.91
Varoş-ı Kal'a-i Magosa An Sinin-i Maziye	25.837	1.02
Patrik-i Cezire	18.972	0.75
Hasshâ-i Karpas An Sinin-i Maziye	1.000	0.03
Meyhânehâ-i Lefkoşa	2.980	1.11
Memlaha ve Gümrük-i İskele-i Cezire	404.884	16.06
Toplam	2.520.089 ²⁶	100

İlk defterin devamı niteliğinde olan ve Mart-Ekim 1586 dönemini kapsayan ikinci defterde yer alan mukataa gelirleri ise 14 ayrı mukataadan tahsil edilmiştir. Toplam mukataa geliri 2.754.577 akçe olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde toplam gelir 5.353.217 akçe olduğuna göre mukataa gelirleri toplam gelirin % 51.45'ni oluşturmuş demektir. Göze çarpan konulardan birisi Aralık 1585-Mart 1586 dönemine ait gelir kalemindeki "*İhtisâb ve bac-ı ebvâb-ı Lefkoşa*", "*Varoş-ı Kal'a-i Mağosa*" ve "*Hasshâ-i Karpaz*" mukataalarının Mart-Ekim 1586 dönemi ruznâmçe kayıtlarında yer almamış olmasıdır. Bunun sebebi bahsi geçen 3 mukataayı iltizam edenlerin borçlarını ödemiş olmaları veya bu dönemde ödemede

²⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9225, s.1.

²⁶ D. 9225 numaralı ruznâmçe defterinde mukataa gelirlerinin toplamı 2.520.089 akçedir. Ancak defterdeki toplam rakam 2.520.097 akçe olarak yazılmıştır. İki toplam arasında 8 akçelik bir fark vardır. Biz çalışmamızda kendi toplam rakamımız olan 2.520.089 akçelik meblağı tercih ettik.

bulunmamış olmaları olabilir. Buna karşılık Mart-Ekim 1586 dönemine ait bütçede, önceki bütçede olmayan 2 yeni mukataa kaydı vardır. Bunlar “Bâkıyyât ve Ketmiyyât. Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş” ile Lefkoşa’daki “Kahvehâne-i Cedîd” mukataalarıdır. Bu mukataalar ya yeni ihdas edilmiş veya yeni iltizama verilmiştir. Ya da bu mukataaların mültezimleri ödemelerini bu tarihlerde yapmıştır. Dikkati çeken bir başka husus “Şem’hânehâ ve Debbağhâne-hâ ve Serhânehâ ve Boyahânehâ ve İhtisâb ve Bac-ı Ebvâb” mukataasının 237.096 akçelik gelirin 3.562 akçesinin önceki yıllardan kalan borç olmasıdır. Aynı şekilde “Lefke ve Pendaya ve Kıptiyan ve (Bive) ve Cizye-i Baf-ı Kıbrıs” mukataasının 92.706 akçelik gelirin 3.480 akçesi geçmiş yıllara ait olup yeni tahsil edilmiştir. “Beytûlmâl-ı Hassa ve Amme ve Zeamet-i Lefkoşa ve Tevâbi’hâ” mukataasının 277.195 akçelik gelirin 2.136 akçesi geçmiş yılların borcudur. Bunlara ilave olarak Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş ve Kukla ve Nahiye-i Baf ve Hırsofu ve Leymosun ve Gilan ve Gayrihi” mukataasının 477.650 akçelik gelirin 63.628 akçesi önceki yıllarda alınması gereken ancak şimdi tahsil edilebilen meblağdır. Önceki üç mukataadaki gecikmiş ödemeler küçük miktarlarda ise de son mukataa kalemindeki geciken ödeme miktarı hayli yüksek görünmektedir. Bununla birlikte söz konusu ödemelerdeki gecikmenin nedeni belli değildir.

Tablo 2: 22 Mart 1586 -13 Ekim 1586 Döneminde Kıbrıs Mukataa Gelirleri²⁷

Mukataanın Adı	Tahsil Olunan Gelir (Akçe)	Mukataa Gelirleri İçindeki Yeri (%)
Şem’hânehâ ve Debbağhâne-hâ ve Serhânehâ ve Boyahânehâ ve İhtisâb ve Bac-ı Ebvâb	237.096	8.60
Lefke ve Pendaya ve Kıptiyan ve Cizye-i Yave-i Kıbrıs	92.706	3.36
Beytûlmâl-ı Hassa ve Amme ve Zeamet-i Lefkoşa ve Tevâbi’hâ	277.195	10.06
Hasshâ-i Nahiye-i Lefkoşa	11.437	0.42
Hasshâ-i Nahiye-i Girinye ve Beytûlmâl-ı Hassa-i Mezbûre	404.182	14.67
Hasshâ-i Nahiye-i Mesarya	562.185	20.40
Memlaha ve Gümrük-i İskele-i Cezire-i Kıbrıs	417.712	15.16
Hasshâ-i Nahiye-i Evdim	120.212	4.36
Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş ve Kukla ve Nahiye-i Baf ve Hırsofu ve Leymosun ve Gilan ve Gayrihi	477.650	17.34
Mabeyn ve Mevkûfât der Cezire-i Kıbrıs	9.043	0.32
Bâkıyyât ve Ketmiyyât. Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş	53.996	1.96
Kahvehâne-i Cedîd Der Kal’a-i Lefkoşa	400	0.01
Patrik-i Cezire-i Kıbrıs	77.875	2.82
Meyhânehâ-i Lefkoşa	12.888	0.46
Toplam	2.754.577	100

²⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9914, s.1.

22 Mart 1586-13 Ekim 1586 dönemini kapsayan bu defterde yer alan ilginç bir mukataa bulunmaktadır. Bu mukataa “Mukataa-i Bâkiyyât ve Ketmiyyât” şeklinde kaydedilen mukataa kalemi olup elde edilen gelir 53.996 akçedir. “Gizli kalan ve ödenmemiş borçlar mukataası” olarak günümüz Türkçesine çevrilebilecek bu mukataanın mültezimi Mustafa Bey idi. Söz konusu kayıt mukataaların teftiş görevinin de bir mukataa kalemi olarak ele alındığı ve iltizama verildiği izlenimini uyandırmaktadır. Bir başka deyişle mukataaların ve mukataaları iltizam edenlerin müfettişi de bir başka mültezim olmuştur. Mültezim Mustafa Bey’in teftişi sonucunda “Piskobu ve Koloş Şekerhane Mukataası”nın hazineye ödemesi gereken borcu olduğu anlaşılacak toplam 53.996 akçelik tahsilat gerçekleştirilmiştir.²⁸

22 Mart 1586-13 Ekim 1586 dönemindeki Kıbrıs mukataa gelirleri içindeki en yüksek kalemi “Mukataa-i Hassha-i Mesarya” oluşturmaktadır. Tahsil olunan miktar 562.185 akçe olup toplam mukataa gelirlerinin % 20.40’ını tekil etmiştir. İkinci en yüksek gelir “Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş ve Kukla ve Nahiye-i Baf ve Hırsofu ve Leymosun ve Gilan ve Gayrihi” mukataasından elde edilmiş olan 477.650 akçelik meblağdır. Söz konusu gelir mukataa gelirlerinin % 17.34’üne denktir. Üçüncü en yüksek gelir kalemi 417.712 akçelik “Memlaha ve Gümrük-i İskele-i Cezire-i Kıbrıs” mukataası olmuştur. Onun mukataa gelirleri içindeki payı % 15.16’dır. Dördüncü en yüksek gelir elde edilen mukataa “Hasshâ-i Nahiye-i Girinye ve Beytûlmâl-ı Hassa-i Mezbûre” mukataası olup 404.182 akçelik gelir sağlanmıştır. Mukataa gelirleri içindeki payı % 14.67’dir. Bu dönemdeki en düşük mukataa geliri ise Lefkoşa kalesinde bulunan yeni açılan kahvehânenen elde edilmiş olan 400 akçe olup mukataa içindeki oranı % 0.01’dir. 22 Mart 1586-13 Ekim 1586 tarihleri arasındaki dönemde yer alan mukataa gelirleri ve mukataa gelirleri içindeki oranları yukarıdaki tabloda dikkatlere sunulmuştur.

Müteferrik Gelirler

Kıbrıs bütçesini oluşturan diğer gelir kalemi müteferrik gelirlerdir. Bu kalem altında çeşitli gelirler kaydedilmiştir. İncelenen defterlerde bu başlık altında ada hazinesine 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 tarihinde 2.813.262 akçe, 22 Mart 1586-13 Ekim 1586 tarihinde de 2.468.408 akçe girmiştir. Sonuç olarak 16 Aralık 1585-13 Ekim 1586 tarihlerini kapsayan yaklaşık 10 ayda Kıbrıs hazinesi bu kalemden toplam 5.281.670 akçe gelir sağlamıştır. Toplam gelirin 10.556.344 akçe olduğu düşünülürse müteferrik gelirlerin tüm gelirlerin % 50.03’ünü oluşturduğu görülür. Toplam mukataa geliri ise 5.274.666 akçe olduğuna göre, müteferrik gelirlerin mukataa gelirlerinden 6.969 akçe daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3: 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 Tarihinde Müteferrik Gelirler²⁹

Gelirin Adı	Miktarı (Akçe)	Müteferrik Gelirler İçindeki Yeri (%)
An Mahsûl-i Cizye-i Gebrân-ı Cezire	1.745.245	62.03
An Mahsûl-i Adet-i Ağnam	48.491	
An Mahsûl-i Rûsûm-ı Tezkerehâ-i Zuamâ ve Erbâb-ı Timar	85.308	3.03
An Mahsûl-i Rûsûm-ı Tezâkir-i Ümenâ ve Küttab ve Ahkâm-ı Şikâyât	3.328	0.11
An Mukataa-i Manastır ve Kenâis-i	459.263	16.32

²⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.1, 3, 4.

²⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9225, s.2.

Gelir Adı	Miktarı (akçe)	Müteferrik Gelirler İçindeki Yeri (%)
Cezire		
An Mahsûl-i Beytûlmâl-ı Yeniçeriyân	27.250	0.96
An Baha-i Cild-i Camus ve Bakar	25.100	0.89
An İcâre-i Dükkân-ı Kahvehânehâ	1.200	0.04
An Baha-i Zeminhâ ve Hânehâ-i Mevkûf	6.226	0.22
An Akçe-i Barigân	72.000	2.55
An Muhallefât Merhûm Seyyid Ahmed Efendi Gayr-i Ez Düyûn Be Hazine	268.282	9.53
An Muhallefât-i Merhûm Muslihiddin Kadı-i Lefkoşa	71.569	2.54
Toplam	2.813.262 ³⁰	100

16 Aralık 1585-21 Mart 1586 tarihindeki müteferrik gelirler 12 kalemden müteşekkil olup en yüksek kalemini Kıbrıs'ta tahsil olunan cizye vergisi oluşturmuştur. Tahsil olunan miktar 1.745.245 akçedir ve müteferrik gelirler içindeki yeri % 62.03'tür. İkinci sıradaki yüksek gelir "Mukataa-i Manastır ve Kenâis-i Cezire" adıyla kaydedilen kalemden sağlanmış olan 459.263 akçedir. Müteferrik gelirler içindeki payı % 16.32'dir. Müteferrik gelirler içinde yer alan bu kalem "mukataa" olarak kaydedilmiş ise de mukataalar içinde sayılmamıştır. Bunun nedeni iltizama verilmeyerek, vergilerin bir emin tarafından tahsil olunmuş olması olabilir. Çünkü yine müteferrik gelirler içinde bulunan cizye ve adet-i ağnam vergileri eminler vasıtasıyla tahsil edilmiştir. Müteferrik gelirler içindeki üçüncü yüksek gelir kalemini Seyyid Ahmet Efendi (268.282 akçe) ile Lefkoşa Kadısı Muslihiddin Efendi'nin (71.569 akçe) muhallefât gelirleri oluşturmuştur. Muhallefat kalemi gelirleri toplam 339.851 akçe olup müteferrik gelirlerin % 12.08'ini oluşturmuştur. Bu gruptaki en düşük gelir ise kahvehâne dükkânlarının kirasından elde edilen 1.200 akçe olup müteferrik gelirler içindeki oranı % 0.04'tür. 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 dönemini kapsayan icmal defterindeki müteferrik gelirler ve oranları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bu defterin devamı özelliği taşıyan ve 22 Mart 1586-13 Ekim 1586 dönemini kapsayan ikinci defterdeki müteferrik gelir kalemlerinin sayısı 8'dir. Bir önceki defterde yer alan "An Mukataa-i Manastır ve Kenâis-i Cezire", "An Mahsûl-i Beytûlmâl-ı Yeniçeriyân", "An Baha-i Cild-i Camus ve Bakar", "An İcâre-i Dükkân-ı Kahvehânehâ", "An Akçe-i Barigân" ve muhallefât gelirleri bu defterde yer almamaktadır. Buna karşılık önceki defterde yer alan müteferrik gelirler içinde bulunmayan "An Mahsûl-i İспенçe-i Gebrân-ı Hasshâ-i Cezire-i Kıbrıs", "An Mahsûl-i Ziyâde-i Cizye-i Gebrân" ve "An Bakiye-i Baha-i Milh-i Sükker-i Mîri" başlıklı üç yeni gelir kalemi bu defterde yer almıştır. 22 Mart 1586-13 Ekim 1586 döneminde müteferrik gelir olarak bütçeye yansıyan gelirler ve oranları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4: 22 Mart 1586 -13 Ekim 1586 Tarihinde Müteferrik Gelirler³¹

Gelirin Adı	Miktarı (akçe)	Müteferrik Gelirler İçindeki Yeri (%)
An Mahsûl-i Cizye-i Gebrân-ı Cezire-i	1.861.351	75.40

³⁰ D. 9225 numaralı defterdeki müteferrik gelirler toplandığı zaman 2.813.243 akçe çıkmaktadır. Ancak defterde yazılan toplam 2.813.243 akçe çıkmaktadır. Arada 19 akçelik bir fark olup, metinde kendi bulduğumuz toplam rakam yazılmıştır.

³¹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9914, s.1

Kıbrıs		
An Mahsûl-i Adet-i Ağnam	150.000	6.07
An Mahsûl-i Rûsûm-ı Bervât-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Timar	17.207	0.69
An Mahsûl-i İспенçe-i Gebrân-ı Hasshâ-i Cezire-i Kıbrıs	190.286	7.70
An Mahsûl-i Rûsûm-ı Bervât-ı Erbâb-ı Cemâat ve Ahkâm-ı Şikâyât	3.702	0.14
An Mahsûl-i Ziyâde-i Cizye-i Gebrân	123.000	4.98
An Baha-i Hânehâ ve Zeminhâ-i Mevkûf-ı Hasshâ	121.462	4.92
An Bakiye-i Baha-i Milh-i Sükker-i Mîri	1.400	0.05
Toplam	2.468.408	100

22 Mart 1586-13 Ekim 1586 döneminde de en fazla gelir elde edilen müteferrik gelir kalemi Kıbrıs cizyesi olmuştur. Bu kalemden 1.861.351 akçe gelir edilmiş olup müteferrik gelirler içindeki oranı %75.40'tır. İkinci yüksek gelir kalemi ise İспенçe vergisidir ve 190.286 akçelik gelir sağlanmıştır. Bu kalemin müteferrik gelirler içindeki yeri % 7.70'tır. Üçüncü sıradaki yüksek gelir ise Ağnam vergisinden elde edilmiştir. Tahsil olunan 150.000 akçenin müteferrik gelirler içindeki payı % 6.07'dir. Bu bütçe döneminde en düşük gelir "An Bakiye-i Baha-i Milh-i Sükker-i Mîri" kaleminden tahsil olunan 1.400 akçe olup müteferrik gelirler içindeki oranı % 0.05'tir.

İncelenen iki defterde yer alan 5 kalem müteferrik gelir aynıdır. Dolayısıyla söz konusu 5 gelirin, söz konusu defterlerin kapsadığı yaklaşık 10 aylık dönemdeki toplam miktarını hesaplamak mümkündür. Bunların birincisi Kıbrıs cizye geliridir³² ve Aralık 1585-Ekim 1586 döneminde 3.606.596 akçe tahsil edilmiştir. Toplam müteferrik gelir 5.281.670 akçe olduğuna göre, müteferrik gelirlerin % 68.28'ini cizye vergisi oluşturmuştur. 1571-72 bütçesindeki cizye gelirinin 1.393.213 akçe³³ olduğu göz önüne alındığında, fethin 16. yılında (1586) 2.213.383 akçe daha fazla cizye geliri tahsil edildiği, bir başka deyişle, cizye vergisinde % 61.37'lik bir artış meydana geldiği anlaşılır. İkinci gelir kalemi ağnam vergisidir ve tahsil edilen meblağ 198.491 akçeye ulaşmaktadır. Bununla birlikte bu meblağın tamamının sadece *adet-i ağnam* vergisi olduğunu düşünmek çok yanıltıcıdır. Çünkü bu çalışmada incelenen üçüncü ve mufassal defterde (D.9903) yer alan bir kayıta bulunan bir ifade,³⁴ ağnam vergisinin bid'at-ı henâzîr (domuz vergisi) ve resm-i güvare (kovan vergisi) ile birlikte tahsil edildiğini göstermektedir.³⁵ Her iki defterde de ortak olan bir diğer müteferrik gelir kalemi "An Mahsûl-i Rûsûm-ı Tezkerehâ-i Zuamâ ve Erbâb-ı Timar/An Mahsûl-i Rûsûm-ı Bervât-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Timar" başlığıyla kaydedilmiş olup toplam 102.515 akçe hasılat elde edilmiştir. Dördüncü ortak gelir kalemi "An Mahsûl-i Rûsûm-ı Tezâkir-i Ümenâ ve Küttab ve Ahkâm-ı Şikâyât/ An Mahsûl-i Rûsûm-ı Bervât-ı Erbâb-ı Cemâat ve Ahkâm-ı Şikâyât" olup elde edilen gelir miktarı 7.030 akçedir. Beşinci ve son ortak gelir kalemi ise "An Baha-i

³² Bu konuda bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *DTCF Dergisi*, Ankara, 1947, C.5, S.5, s.493-494.

³³ Sahillioğlu, *agm*, s.12.

³⁴ "An tahvil-i Mehmed Çelebi. Emin ve kâtib-i Adet-i Ağnam Bid'at-ı Henâzîr ve Resm-i Güvâre-i nevâhi-i Lefkoşa ve Magosa ve Mesarya ve Karpas ve Girinye. Der vacib sene 994. An mucib-i defâtir-i mümza-i kuzzat nevâhi-i mezbûrîn"

³⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.3.

Zeminhâ ve Hânehâ-i Mevkûf/An Baha-i Hânehâ ve Zeminhâ-i Mevkûf-ı Hasshâ” başlığı altında kaydedilen 127.688 akçelik gelirdir.

Tahsildar Olarak Eminler

16 Aralık 1585-21 Mart 1586³⁶ ve 22 Mart 1586-13 Ekim 1586³⁷ dönemlerini kapsayan bütçeler icmal olduğu için herhangi bir emin veya mültezim ile ilgili bilgi içermemektedir. Ancak 5 Nisan 1586-23 Eylül 1586 dönemini kapsayan mufassal bütçe defteri vergi tahsil eden ve hazineye ödemede bulunan emin ve mültezimlerle ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir.³⁸ Buna göre 5 Nisan 1586-23 Eylül 1586 döneminde Kıbrıs’tan tahsil edilen “İspençe-i Gebrân” (Müslümanların devlete ödediği çift vergisine karşılık olarak Gayrimüslimlerin ödediği vergi), “Rüsûm-ı Tezkerehâ-i Zuamâ ve Erbâb-ı Timar” (Timar ve zeamet sahiplerinin tezkere bedeli olarak ödedikleri vergi) ile “Adet-i Ağnam, Bid’at-ı Henâzîr ve Resm-i Güvâre” (Koyun vergisi, domuz vergisi ve kovan vergisi) isimli vergiler “emanet” usulüyle “eminler” tarafından tahsil edilmiştir. Bu şekilde tespit edilebilen eminler ile hazineye yaptıkları ödemeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: 5 Nisan-13 Ekim 1586 Tarihli Ruznâmçe Defterine Göre Eminler³⁹

Eminin Adı	Vergi Türü	Vergi Alınan Şehir/Şehirler	Vergi Tahsil Yılı (Hicri)	Vergi Miktarı
Fazlullah	İspençe-i Gebrân	Girinye, Lefke ve Pendaya	993	23.744
Memi bin Abdullah	İspençe-i Gebrân	Lefkoşa	993	8.008
İbrahim Kethüda	İspençe-i Gebrân	Limasol	993	21.330
Hacı Süleyman	İspençe-i Gebrân	Baf ve Hırsofu	993	42.030
Muslu Çavuş	İspençe-i Gebrân	Evdim	994	15.450
İbrahim Çelebi	Rüsûm-ı Tezkerehâ-i Zuamâ ve Erbâb-ı Timar	Kıbrıs	...? ⁴⁰	9.472
İbrahim Çelebi	Rüsûm-ı Tezkerehâ-i Zuamâ ve Erbâb-ı Timar	Kıbrıs	994	7.735
Mehmet Çelebi ve Arslan	Rüsûm-ı Tezkerehâ-i Zuemâ ve Erbâb-ı Timarhâ	Kıbrıs	...? ⁴¹	60.000
Mehmet Çelebi	Adet-i Ağnam, Bid’at-ı Henâzîr ve Resm-i Güvâre	Lefkoşa, Magosa, Mesarya, Karpas ve Girinye	994	75.000

³⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9225.

³⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9914.

³⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903.

³⁹ Bu kısım D.9903 numaralı mufassal bütçe defterine dayanılarak hazırlanmıştır.

⁴⁰ Tarih belirtilmemiştir.

⁴¹ Tarih belirtilmemiştir.

Tahsildar Olarak Mültezimler ve İltizam Süreleri

5 Nisan-23 Eylül 1586 dönemini kapsayan ayrıntılı bütçe defteri pek çok ayrıntının yanında mukataaları iltizamına almış olan mültezimler ve bütçenin kapsadığı tarihler arasındaki mültezimlerin dönemde hazineye yaptıkları taksit ödemeleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu kayıtlarda iltizamın başlangıç tarihi ile mültezimlerin yaptıkları ödemenin hangi yıllara ait olduğu belirtilmiştir. Örneğin Lefkoşa'da bulunan ve sultana ait olan hass mukataaların (Mukataa-i Hassa-i Lefkoşa) mültezimi İbrahim adlı bir kişiydi ve 1 Muharrem 991 (25 Ocak 1583) tarihinden beri söz konusu mukataayı iltizam ediyordu.⁴² Aynı kişi olup olmadığı açık değilse de 1 Muharrem 990 (26 Ocak 1582) tarihinden itibaren yine İbrahim adlı bir mültezim Lefke ve Pendaya nahiyeleri ile Kıbrıs Kıbtî ve Yavelerinin Cizye gelirlerinden oluşan mukataayı (Nahiye-i Lefke ve Pendaya ve Cizye-i Kıptiyân ve Yave-i Cezire-i Kıbrıs) iltizamında bulunduyordu.⁴³

Kıbrıs'ta mültezimliğin sadece Müslümanlara ait olmadığı ve gayri Müslimlerin de iltizam işlerine müdahil olduğunu gösteren kayıtlar vardır. Örneğin Lefkoşa'daki meyhanelerden oluşan mukataanın iltizamı 1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585) tarihinden itibaren Mihail adlı bir zimmînin (muhtemelen Rum) uhdesinde bulunuyordu.⁴⁴ Aynı şekilde Patrikhane Mukataası mültezimi, 11 Muharrem 991 (4 Mayıs 1583) tarihinden itibaren, Tomasyo Rahip⁴⁵ ve Kıbrıs Tuzla ve İskeleleri Mukataası mültezimi de, 1 Muharrem 992 (14 Ocak 1584) tarihinden itibaren, David Yahudi idi.⁴⁶ Bir başka Musevi Yasef Yahudi ise Alaaddin adlı bir Müslümanla ortak olmuş ve Piskobu, Koloş ve Kukla şekerhaneleri mukataasına mültezim olmuştu.⁴⁷ Bunlara ilave olarak Mihail Ermeni de Lefkoşa Kahvehane Mukataasına 1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585) tarihinde mültezim olmuştu.⁴⁸

Tablo 6: 5 Nisan-23 Eylül 1586 Tarihli Ruznâmçe Defterine Göre Mültezimler⁴⁹

Mültezimin Adı / Unvan	Mukataanın Adı	İltizamın Başlangıcı	İltizam Taksit Yılı ve Ödeme Miktarı	
Süleyman Subaşı	Beytül-mâl-ı Hassa ve Amme ve Zeamet-i Lefkoşa	1 Muharrem 991 (25 Ocak 1583)	994	37.859
İbrahim	Nahiye-i Lefkoşa	1 Muharrem 990 (26 Ocak 1582)	994 ⁵⁰
İbrahim	Nahiye-i Lefkoşa	1 Muharrem 991 (25 Ocak 1583)	994	3.000
İbrahim	Nahiye-i Lefkoşa	1 Muharrem 993 (3 Ocak 1585)	994	2.376
Abdülbaki	Nahiye-i Mesarya	1 Muharrem 993 (3 Ocak 1585)	994	195.915
Bekir Çavuş	Nahiye-i Evdim	1 Muharrem 991 (25 Ocak 1583)	994	85.114

⁴² Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.1.

⁴³ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.10.

⁴⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.8.

⁴⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.7.

⁴⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.1.

⁴⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.2.

⁴⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.12.

⁴⁹ Bu kısım D.9903 numaralı mufassal bütçe defterine dayanılarak hazırlanmıştır.

⁵⁰ Miktar yazmıyor.

Ahmet Çavuş	Nahiye-i Girinye	1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585)	994	16.860
David Yahudi	Memleha ve Gümrük-i İskelehâ-i Kıbrıs	1 Muharrem 992 (14 Ocak 1584)	994	190.712
İbrahim	Nahiye-i Lefke ve Pendaya ve Cizye-i Kıptiyân ve Yave-i Cezire-i Kıbrıs	1 Muharrem 990 (26 Ocak 1582)	994	41.050
Mehmet ve Muslu	Şem'hânehâ-i ve Serhânehâ-i ve Debbaghânehâ-yı Cezire-i Kıbrıs	1 Şevval 992 (6 Ekim 1584)	994	15.909
Mehmed ve İbrahim	Şem'hânehâ ve Debbaghânehâ ve Serhânehâ ve İhtisâb ve Bac-ı Ebvâb-ı Lefkoşa ve Boyahânehâ-i Mirî	1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585)	994 (1585-1586)	22.219
Ahmed	İhtisâb ve Bac-ı Ebvâb Kal'a-i Lefkoşa	1 Şevval 992 (6 Ekim 1584)	994	3.992
Mehmed bin Dizdar	Mabeyn ve Mevkûfât-ı cezire-i Kıbrıs	1 Muharrem 987 (28 Şubat 1579)	994	3.434
Mehmed bin Dizdar	Mabeyn ve Mevkûfât-ı Cezire-i Kıbrıs	1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585)	994	5.004
Musa Çavuş ve Baki	Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş	1 Muharrem 986 (10 Mart 1578)	994 (1585-1586)	2.336
Ahmed Çavuş	Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş ve Nevâhi-i Leymosun ve Gilan	1 Muharrem 992 (14 Ocak 1584)	992 (1584-1585)	32.740
Alaaddin ve Yasef Yahudi	Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş ve Kukla ve Tevabi'ha	1 Muharrem 992 (14 Ocak 1584)	994	79.388
Ahmed Çavuş ve Katib Ali ve Alaaddin ve Yasef Yahudi	Sükkerhânehâ-i Piskopu ve Koloş ve Kukla ve Nevâhi-i Saire	1 Muharrem 992 (14 Ocak 1584)	994 (1585-1586)	174.000
Tomasyo Rahib	Patrik-i Cezire-i Kıbrıs	11 Rebiülahir 991 (4 Mayıs 1583)	994 (1585-1586)	20.861
Tomasyo Rahib	Patrik-i Cezire-i Kıbrıs	15 Cemaziyelevvel 994 (4 Mayıs 1586)	994 (1585-1586)	32.014

Baki ve Ali	Meyhâne-i Lefkoşa	1 Muharrem 991 (25 Ocak 1583)	994 (1585-1586)	2.533
Mihail	Meyhâne-i Lefkoşa	1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585)	994 (1585-1586)	2.200
Hacı Ali Çavuş	Beytûlmâl-ı Hassa ve Amme ve Zeamet-i Lefkoşa, Mahsûl-i Timar der Nahiye-i Karpas	1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585)	994 (1585-1586)	? ⁵¹
Perviz Bey	Nahiye-i Lefkoşa ve Girinye ve Beytûlmâl-ı Hassa ve Amme ve Zeamet-i Lefkoşa ⁵²	1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585)	994 (1585-1586)	455.732
Mihail Ermeni	Mukataa-i Kahvehane-i Lefkoşa	1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585)	994 (1585-1586)	200

Aralık 1585-Ekim 1586 Bütçesinin Gider Kalemleri

Ada giderleri *mevacib*, *salyane*, *ciraye*, *ihracat* ve *irsaliye* kalemlerinden oluşmaktadır. Mevacib, maaş manasında olup kapıkulu askerlerine üç ayda bir ödenen ücreti ifade etmektedir.⁵³ Salyane, bazı görevlilere yıllık yapılan ödemeler anlamına gelmektedir.⁵⁴ Ciraye ise bazı görevlilere erzak şeklinde ödenen ücret olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵ İhracat, “mahallinde yapılan masraflar”⁵⁶ anlamına gelirken *irsaliye*; mukataalardan elde edilen gelirlerin merkezî hazineye gönderilmesi şeklinde anlamlandırılmaktadır.⁵⁷ Aralık 1585-Ekim 1586 dönemine ait olan toplam gider (5.210.360+5.172.714) 10.383.114 akçe olarak gerçekleşmiştir. Sonuçta gelir 10.556.344 akçe, gider ise 10.383.114 akçe olmuştur. Bu hesaba göre hazinede 173.230 akçe kalmış görünmektedir. 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 dönemi harcamaları içinde ciraye kalemi yer almazken, 22 Mart-13 Ekim 1586 dönemini kapsayan giderlerde de irsaliye kaleminde gider olarak gösterilmemiştir. 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 ve 22 Mart-13 Ekim 1586 tarihlerini kapsayan iki defterde bütçe dönemlerinde yapılan masraflar özet olarak yer almış olup harcama kalemleriyle ilgili ayrıntı bulunmamaktadır. 16 Aralık 1585-21 Aralık 1586 döneminde bütçe harcamalarında en büyük bölümü % 49.90’lık oranla *irsaliyye* (mukataalardan elde edilen gelirlerin merkezî hazineye gönderilmesi) kalemi

⁵¹ Rakam yoktur.

⁵²Mültezim Perviz Bey ile ilgili olarak “Mukataa-i Nahiye-i Girinye, 34.000 akçe”; “Mukataa-i Nahiye-i Lefkoşa ve Girinye ve Beytûlmâl-ı hassa ve amme ve zeamet-i Lefkoşa, 61.767 akçe”; “Mukataa-i beytûlmâl hassa ve amme ve tevâbi’-i nahiye-i Girinye, 326.710 akçe”; “Mukataa-i beytûl mal ve zeamet-i Lefkoşa, 4.244 akçe”; “Beytûlmâl Hassa ve Amme, 11 akçe” şeklinde birkay kayıt vardır. Sonuç olarak Mültezim Perviz Bey, üzerinde bulunan mukataalardan Aralık 1585-Ekim 1586 döneminde hazineye toplam olarak 426.732 akçe ödeme yapmıştır.

⁵³ Ünal, “Mevâcib”, *age*, s.468.

⁵⁴ Ünal, “Sâlyâne”, *age*, s.589.

⁵⁵ Sahillioğlu, *agm*, s.15.

⁵⁶ Sahillioğlu, *agm*, s.19.

⁵⁷ Ünal, “İrsâliyye”, *age*, s.351.

oluştururken, 22 Mart-13 Ekim 1586 döneminde en yüksek gider kalemini ise % 50.05'lik oranla *salyane* (bazı görevlilere yapılan yıllık ödeme) kalemi teşkil etmiştir. 5 Nisan-23 Eylül 1586 tarihli defter verileri dikkate alındığında bütçenin gider kalemlerini oluşturan mevacib, *salyane*, *ciraye*, *ihracat* ve *irsaliye* konularında önemli sonuçlar ortaya çıkarılabilmektedir. Ancak 5 Nisan-23 Eylül 1586 dönemini kapsayan defter gelir kalemleri konusunda olduğu gibi harcama kalemleriyle ilgili olarak da pek çok ayrıntıya sahiptir. Özet defterlerden elde edilen veriler aşağıda tablo olarak sunulmuştur:

Tablo 8: Aralık 1585-Ekim 1586 Döneminde Kıbrıs Bütçesi Giderleri

16 Aralık 1585-21 Mart 1586			22 Mart 1586-13 Ekim 1586		
Giderler	Meblağ	(Oran %)	Giderler	Meblağ	Oran %)
Mevâcib	857.529	16.45	Mevâcib	1.937.659	37.45
Salyâne	79.404	1.52	Salyâne	2.589.152	50.05
İhrâcât	1.673.427	32.11	İhrâcât	388.655	7.51
İrsâliye	2.600.000	49.90	-	-	-
-	-	-	Cirâye	257.288	4.98
Toplam	5.210.360	100	Toplam	5.172.754	100

Gider kaleminin *mevacib* kısmı ile ilgili olarak yeniçeriler dışında (aşağıda yeniçeriler ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir) maaş ödemesi yapılan bir grup '*Azebân-horân ma'a mevacibat-ı Rûesâ ve 'Azebân-ı Galata* başlığı altında kaydedilmiştir. Toplam 110 kişiye H.994 yılı *masar* maaşı⁵⁸ olarak 100.718 akçe ödeme yapılmıştır. Söz konusu 110 kişinin 156 kişisi '*Azebân-horân*, 54 kişi ise *Rûesâ ve 'Azebân-ı Galata* olarak kaydedilmiştir.⁵⁹ Bütçenin gider kaleminin *salyane* kısmında Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa, Baf eski Mirlivası Mehmet Bey, Baf Mirlivası Ahmet Bey ve Lefkoşa Mirlivası Hüsam Bey göze çarpmaktadır. Beylerbeyi Cafer Paşa'ya 21 Rebiülahir 994 (11 Nisan 1586) tarihinde 87.000⁶⁰ akçe, 19 Cemaziyelevvel 994 (8 Mayıs 1586) tarihinde 180.000⁶¹ akçe, 6 Cemaziyelahir 994 (25 Mayıs 1586) tarihinde 3.738⁶² akçe, 16 Recep 994 (3 Temmuz 1586) tarihinde 120.000⁶³ akçe ve 12 Ramazan 994

⁵⁸ Masar 994 =Muharrem, Safer, Rebiülevvel 994 (23 Aralık 1585-21 Mart 1586) dönemini kapsayan 3 aylık maaş.

⁵⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.3.

⁶⁰ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.2.

⁶¹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.3.

⁶² Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.5.

⁶³ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.8.

(27 Ağustos 1586) tarihinde de 129.000⁶⁴ akçe olmak üzere toplam 519.738 akçe salyane adıyla ödemede bulunulmuştur. Baf eski Mirlivası Mehmet Bey'e 18 Recep 994 (5 Temmuz 1586) tarihinde 28.356⁶⁵ akçe ve Lefkoşa Mirlivası Hüsam Bey'e 2 Ramazan 994 (17 Ağustos 1586) tarihinde 4.500⁶⁶ akçe verilmiştir. Baf Mirlivası Ahmet Bey'e ise 6 Cemaziyelevvel 994 (25 Nisan 1586) tarihinde 3.000⁶⁷ akçe, 1 Şaban 994 (18 Temmuz 1586) tarihinde 2.500⁶⁸ akçe ve 2 Ramazan 994 (17 Ağustos 1586) tarihinde de 4.500⁶⁹ akçe ödeme yapılmıştır. Bazı kayıtlarda yapılan ödemin kaynağı da belirtilmiştir. Örneğin Baf Mirlivası Ahmet Bey'e 25 Nisan 1586 tarihinde yapılan ödeme Girne Mukataası mültezimi Perviz Bey tarafından hazineye ödemesi gereken meblağ karşılığında verilmiştir. Aynı şekilde Baf eski Mirlivası Mehmet Bey'e 5 Temmuz 1586 tarihinde yapılan 28.356 akçelik meblağ Kıbrıs tuzla ve iskeleleri mukataası mültezimi David Yahudi'den temin edilmiştir. *Ciraye* başlıklı harcama kaleminde iki kişi öne çıkmaktadır. Bu kişiler Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa ile Kıbrıs Defterdarı Mehmet Efendi'dir.⁷⁰ 5 Nisan-23 Eylül 1586 tarihlerini kapsayan defterde yer alan bazı ifadeler bu duruma işaret etmektedir.⁷¹ Buna göre Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa'ya 208.000 akçe değerinde 2.000 keyl buğday ve 3.000 keyl arpa verilmiştir. Kıbrıs Defterdarı Mehmet Efendi'ye de 48.400 akçe değerinde 500 keyl buğday ve 600 keyl arpa verilmiştir.⁷² *İhracat* yani yapılan mahalli harcamalar da gerçekleşmiş ve bütçeye yansımıştır. Örneğin 8 Şaban 994 (25 Temmuz 1586) tarihli bütçe kaydında Lefkoşa Kalesinin tamiri için *hassa kürekçilerinden* 4 kişinin çalışması sonucunda 80 akçe harcanmıştır.⁷³ 15 Rebiülahir 994 (5 Nisan 1586) tarihli kayda göre ise çeşitli devler görevlileri ile esirleri için peksimet hazırlamak amacıyla buğday satın alınmış ve bu amaçla 7.254 akçe harcama yapılmıştır.⁷⁴ Mufassal defterdeki gider kalemi içinde *irsaliyye* gideri bulunmadığı için bu konuda açık örnek vermek mümkün olmamıştır.

Gelirlerin Tahsilinde ve Maaşların Ödenmesindeki Gecikmeler

Defter kayıtlarından bazen gelirlerin tahsilinde ve yapılan maaş ödemelerinde gecikmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Gelir tahsilinde gecikme olduğunu gösteren kayıtlardan birisi Girne, Lefke ve Pendaya nahiyelerinden tahsil edilecek ispençe vergisinde yaşanmıştır.⁷⁵ Verginin tahsilinde Emin ve Kâtip olarak görevlendirilen Fazlullah Efendi H. 993⁷⁶ (1585) yılı sonunda tahsil edip ödemesi gereken ispençe vergisini hazineye ancak 15 Rebiülahir 994 (5 Nisan 1586) tarihinde teslim etmiş görülmektedir. Bu durum hazineye teslimde yaklaşık 4 aylık bir gecikme olduğunu göstermektedir. Ödediği miktar 23.744 akçedir.⁷⁷

⁶⁴Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.14

⁶⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.9.

⁶⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.13.

⁶⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.5.

⁶⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.11.

⁶⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.13.

⁷⁰ Sahillioğlu da ciraye olarak Kıbrıs valisine 2.000 keyl buğday ve 3.000 keyl arpa, Kıbrıs defterdarına ise 300 keyl buğday ve 500 keyl arpa verildiğini belirtmektedir. *Ağm*, s.15. 1586 yılı bütçesindeki kayda göre beylerbeyinin istihkakı değişmemiş görünmekte ise de defterdarın buğday istihkakına 200 keyl ve arpa istihkakına ise 100 keyl zam yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

⁷¹ Söz konusu ifadeler "Be cihet-i cirâye-i Hazret-i Cafer Paşa. Mirmiran-ı Kıbrıs. Ber mucib-i adet-i kadim" ve "Be cihet-i cirâye-i Mehmet Efendi. Defterdar-ı Kıbrıs. Ber mucib-i adet-i kadim" şeklinde geçmektedir.

⁷² Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.6. 1 kile buğday 68 akçeden, 1 kile arpa da 24 akçeden hesaplanmıştır.

⁷³ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.12.

⁷⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.1.

⁷⁵ İспенçe Resmi: Hristiyan, gayrimüslim reyanın çift resmine mukabil verdiği bir vergidir.

⁷⁶ H.993 (1 Muharrem 993-29 Zilhicce 993=3 Ocak 1585-22 Aralık 1585).

⁷⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D. 9903, s.1.

Gelir tahsilindeki bir başka gecikme ile ilgili kayıt Lefkoşa nahiyesinden tahsil edilecek olan ispençe vergisi ile ilgilidir. Verginin tahsilinde Emin ve Kâtip olarak görevlendirilen Memi bin Abdullah h. 993⁷⁸ (1585) yılı sonunda tahsil edip ödemesi gereken ispençe vergisini hazineye ancak 17 Rebiülahir 994 (7 Nisan 1586) tarihinde teslim etmiştir. Bu durum hazineye teslim edilen 8.008 akçenin yaklaşık 4 aylık bir gecikme sonucunda ödendiğini göstermektedir.⁷⁹

Limasol nahiyesinin H.993 (1585) ispençe vergisinin tahsili de gecikmiş görünmektedir. Verginin tahsilinde Emin ve Kâtip olarak görevlendirilen İbrahim Kethüda H. 993⁸⁰ (1585) yılı sonunda tahsil edip ödemesi gereken İспенçe vergisini hazineye 21 Rebiülahir 994 (11 Nisan 1586) teslim etmiştir. Bu durum hazineye teslimde yaklaşık 4 aylık bir gecikme olduğunu göstermektedir. Ödediği miktar 21.330 akçedir.⁸¹H. 993 (1585) yılında Baf ve Hırsofu kazalarından tahsil edilmesi gereken “İспенçe” vergisinin durumu da yukarıdakilere benzemektedir. Verginin tahsilinde emin ve kâtip olarak görevlendirilen Hacı Süleyman H. 993⁸² (1585) yılı sonunda tahsil edip ödemesi gereken vergiyi hazineye 25 Rebiülahir 994 (15 Nisan 1586) tarihinde teslim etmiştir. Hacı Süleyman’ın ödediği 92.030 akçelik meblağ hazineye yaklaşık 4 aylık bir gecikme sonucunda intikal etmiştir.⁸³Girne, Lefke, Pendaya, Lefkoşa, Limasol, Baf ve Hırsofu nahiyelerinden tahsil olunan ve hazineye gecikmeli olarak yatırılan “İспенçe vergisi” miktarı ise 145.112 akçedir. Tahsil olunan verginin hazineye geç yatırılmasının sebebinin tahsil edenden mi yoksa vergiyi ödemesi gereken halktan mı kaynaklandığı açık değildir.

Gelir tahsilinde görülen gecikmelerden biri de “*Mukataa-ı Şem’hânehâ ve Serhânehâ ve Debbağhânehâ-i Cezire-i Kıbrıs*”ı iltizamına alan Mehmet ve Muslu adlı mültezimlerin ödemesinde yaşanmıştır. Bu kişiler iltizamlarında olan mukataanın H.992⁸⁴ (1584) yılında ödenmesi gereken taksitleri hazineye 16 Cemaziyelahir 994 (4 Haziran 1586) tarihinde, bir başka deyişle bir buçuk yıl sonra ödemiştir. Ödenen miktar 7.569 akçedir. Gecikmenin sebebi belli değildir.⁸⁵

Gelir tahsilinde ve bu gelirin hazineye yatırılmasında gecikmeler olduğu gibi hazinede yapılan ödemelerde de gecikmelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu gecikmelerden birisi Mağosa *merdanının* kethüdası Ali bin Abdülkadir’in maaşı ile ilgilidir. Bahsi geçen kişinin Lezez (Şevvâl, Zikade, Zilhicce) 992 maaşı yaklaşık 1 buçuk yıl sonra 14 Ramazan 994 (29 Ağustos 1586) tarihinde hazineden çıkmıştır. Gecikmenin sebebi, bu kişinin maaşı için ayrılan paranın ilgili mültezim tarafından hazineye geç teslim edilmesi olabilir. Çünkü kayıтта “*der hazine baki mabeyn bude an tahvil-i mültezim-i mezbûr*” yazmaktadır.⁸⁶

Aralık 1585-Ekim 1586 Bütçesinin Verdiği Diğer Bilgiler: Mehterân, Mimarân ve Kuzât ve Neccârân

İncelenen bütçe sadece Kıbrıs’ın Aralık 1585-Ekim 1586 dönemi mali durumuyla ilgili vermekle sınırlı değildir. Bütçe verilerinin satır aralarında rastlanan bilgi kıvrıntıları da son derece önemli görünmektedir. Bütçenin bu bakış açısıyla incelenmesi sonucu elde edilen

⁷⁸ H.993 (1 Muharrem 993-29 Zilhicce 993=3 Ocak 1585-22 Aralık 1585)

⁷⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), 9903, s.1.

⁸⁰ H.993 (1 Muharrem 993-29 Zilhicce 993=3 Ocak 1585-22 Aralık 1585)

⁸¹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), 9903, s.1.

⁸² H.993 (1 Muharrem 993-29 Zilhicce 993=3 Ocak 1585-22 Aralık 1585)

⁸³ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), 9903, s.2.

⁸⁴ H.992 (1 Muharrem 992-29 Zilhicce 992=14 Ocak 1584-1 Ocak 1584)

⁸⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

⁸⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9914, s.16.

bilgilerden birisi Kıbrıs'ta bulunan mehterân bölükleriyle ilgilidir. Buna göre Lefkoşa'da ve Mağosa'da mehter takımını bulmaktaydı. 1 Rebiülahir 994-29 Şevvâl 994 (22 Mart 1586-13 Ekim 1586) tarihleri arasındaki bütçe döneminde Lefkoşa mehterânı için 14.422 akçe maaş ödenmiştir.⁸⁷ Lefkoşa'da bulunan mehterân bölüğü mensuplarından birisi Ruşen Abdullah idi. Ruşen Abdullah'a Lezez (Şevvâl, Zikade, Zilhicce) 993 maaşı olarak toplam 796 akçe ödenmiştir. Ruşen Abdullah'ın günlük maaşı ise 9 akçedir. Ruşen Abdullah'a Masar (Muharrem, Safer ve Rebiülevvel) 994 dönemi maaşı olarak da yine günlüğü 9 akçeden olmak üzere 796 akçe ödenmiştir.⁸⁸ Lefkoşa'daki mehterân bölüğü mensuplarından bir diğeri Oruç adlı kişiydi ve kendisine Lezez 993 dönemi maaşı olarak günlüğü 9 akçeden toplam 796 akçe ödenmiştir.⁸⁹

Lefkoşa kalesinde bulunan mehterân bölüğü mensubundan 4 kişiye daha Masar 994 dönemi için maaş ödenmiştir. Bu kişiler Fuat Abdullah, İbrahim Abdullah, Mehmet Yusuf, Hızır Bali ve Bilâl Abdullah'tır. Adı geçen kişilerden Fuat Abdullah ile İbrahim Abdullah'ın günlük istihkakları 9 akçe, diğerlerinin ise 8 akçe olup 3 aylık maaşları için toplam 3.716 akçe ödenmiştir.⁹⁰ 1 Rebiülahir 994-29 Şevvâl 994 (22 Mart 1586-13 Ekim 1586) tarihleri arasındaki bütçe döneminde Mağosa Mehterânı için ise 11.460 akçe maaş ödenmiştir.⁹¹ Mağosa'daki mehterân bölüğü mensuplarından birisi Hacı Süleyman bin Abdullah idi. 7 Cemaziyelahir 994 (26 Mayıs 1596) tarihli kayda göre kendisine günlüğü 9 akçeden Masar 994 maaşı olarak toplam 796 akçe ödenmiştir.⁹²

Tablo 9: Aralık 1585-Ekim 1586 Döneminde Maaş Ödenen Kıbrıs Mehterân Bölükleri Mensupları

İsim	Şehir	Maaş Dönemi	Meblağ
Ruşen Abdullah ⁹³	Lefkoşa	Lezez 993	796
Oruç ⁹⁴	Lefkoşa	Lezez 993	796
Ruşen Abdullah ⁹⁵	Lefkoşa	Masar 994	796
Fuat Abdullah ⁹⁶	Kal'a-i Lefkoşa	Masar 994	3.716
İbrahim Abdullah ⁹⁷	Kal'a-i Lefkoşa	Masar 994	
Mehmed Yusuf ⁹⁸	Kal'a-i Lefkoşa	Masar 994	
Hızır Bali ⁹⁹	Kal'a-i Lefkoşa	Masar 994	

⁸⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9914, s.2.

⁸⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.7.

⁸⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

⁹⁰ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

⁹¹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9914, s.2.

⁹² Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

⁹³ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.4.

⁹⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

⁹⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.7.

⁹⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

⁹⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

⁹⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

Bilal Abdullah ¹⁰⁰	Kal'a-i Lefkoşa	Masar 994	
Hacı Süleyman bin Abdullah ¹⁰¹	Magosa	Masar 994	796 (yevm 9)

Aralık 1585-Ekim 1586 bütçe kayıtlarının verdiği bir başka bilgi Kıbrıs'daki mimarlarla ilgilidir. Dönemin hassa mimarlarından birisi İbrahim'di. Mimar olarak adı geçen kişilerden birisi de Tomazo Revan adlı kişidir. Tomazo Revan, "halife-i mimarân-ı Mağosa" (Mağosa mimarları kalfası) idi. Kendisine Masar 994 maaşı olarak günlük 10 akçeden toplam 885 akçe maaş ödenmiştir. Bir başka mimar kalfası Zeynel (?) (bin Abdullah) adlı kişidir ve kendisine günlük 10 akçe olmak üzere Lezez 993 maaşı olarak 885 akçe ödenmiştir. Aynı kişiye Recec (Rebiülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir) 994 dönemi maaşı olarak günlüğü yine 10 akçeden toplam 885 akçe maaş ödenmiştir.

Aralık 1585-Ekim 1586 dönemi bütçesi satır aralarında rastlanan bir başka bilgi ise dönemin Lefkoşa kadısı Muslihiddin Efendi hakkındadır. Bu kayda göre Lefkoşa Kadısı 1585 yılı sonlarında veya 1586 yılı başlarına vefat etmiş ve ölümünden sonra muhalefâtından hazineye 71.569 akçe girmiştir. Lefkoşa kadısı olarak kaydedilen bir başka kişi ise Abdurrahman Efendi'dir. Kadı Abdurrahman Efendi'ye 15 Rebiülahir 994 (5 Nisan 1586) tarihinde 6.000 akçe ödenmiştir. Kadı Abdurrahman Efendi, muhtemelen ölen Lefkoşa kadısı Muslihiddin Efendi'nin yerine tayin edilen kişidir. Kadı olarak kaydedilen bir başka kişi ise 1 Cemaziyelahir 994 (21 Nisan 1586) tarihli kayıta adı geçen Girne Kadısı Mehmet Efendi'dir. Dönemin Lefke kadısı da kayıtlara yansımıştır. 1 Receb 994 (18 Haziran 1886) tarihli kayda göre Lefke Kadısı Mevlana Davud Efendi'ydi.

Nisan-Ekim 1586 tarihli mufassal bütçe kayıtlarından hareketle Kıbrıs'ın bilinen ilk marangozlarından (neccâr) bazılarını tespit etmek de mümkün olmuştur. Bu marangozlar Aftoro Kostero, Piero Rovani ve Luizo Nikola'dır. 6 Cemaziyelahir 994 (25 Mayıs 1586) tarihli kayda göre Masar 994 maaşı olarak günlüğü 6 akçeden Aftoro Kostero ile Luizo Nikola'ya 531'er akçe, Piero Rovani'ye ise günlüğü 5 akçeden olmak üzere 427 akçe ödenmiştir.¹⁰² Aftoro Kostero ile Piero Rovani'nin görev yeri açıkça yazılmamış ise de Neccar Luzio Nikola'nın Girne kalesinde görevli olduğuna dair kayıtlar vardır. Bunlardan birine göre Luizo Nikola'ya Recec 994 maaşı olarak günlüğü yine 6 akçeden olmak üzere 631 akçe ödenmişti. Bu ödeme kaydında *an neccârân-ı Girinye* ifadesiyle görevli olduğu yer belirtilmiştir.¹⁰³

Kıbrıs Yeniçerileri

İncelenen ruznâmçe defterine göre 25 Rebiülahir 994 (15 Nisan 1586) tarihinde Kıbrıs'ta 923 yeniçeri vardı. Her bir yeniçeriye günde 5 akçe hesabıyla ve 3 aylık dönemler halinde maaş ödendiği anlaşılmaktadır. 923 yeniçerinin toplam günlük masrafı 4.690 akçe tutmaktadır. Hicri 994 yılının ilk üç ayı (Masar=Muharrem, Safer, Rebiülevvel) için Kıbrıs yeniçerilerine 415.065 akçe maaş ödenmiştir. Maaş döneminin son günü 30 Rebiülevvel 994 (21 Mart 1586) olmasına rağmen defter kaydına göre bu para üç aylık sürenin bitiminden 25 gün kadar sonra ödenmiştir.¹⁰⁴ Aynı defterdeki 16 Receb 994 (3 Temmuz 1586) tarihli kayda göre ise Kıbrıs'ta Yeniçeri Ağası Sinan Ağa komutasında 981 yeniçeri vardı. H. 994 yılının ikinci üç ayı için

⁹⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

¹⁰⁰ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

¹⁰¹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.6.

¹⁰² Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.5.

¹⁰³ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.12.

¹⁰⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.2.

(Recec=Rebiülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir) Temmuz ayı başında her bir yeniçeriye günde 5 akçe hesabı ile 430.375 akçe maaş verilmiştir. 981 yeniçerinin günlük masrafı 4.863 akçedir. Üç aylık sürenin son günü 29 Cemaziyelahir 994 (17 Haziran 1586) tarihidir. Defter kaydına göre yeniçerilerin maaşı sürenin bitiminden 15 gün sonra ödenmiştir. Yeniçeri sayısının artmasının sebebi kayıtlardan net olarak anlaşılmasa da bu artışta yeni yeniçeri istihdamı olduğu düşünülebilir. 1599 yılı Kıbrıs bütçesini inceleyen Kadir Arslanboğa ile Ahmet Arslantürk de inceledikleri dönemde 879, 898 ve 930 olmak üzere 3 farklı sayıda yeniçeriye maaş ödendiğini tespit etmişler ve bunun sebebi olarak da “görev değişiklikleri ve yeni tayinleri” zikretmişlerdir.¹⁰⁵

Kahvehâneler

Kıbrıs'ta kahve ve kahvehâneler konusunda ilk çalışma Mehmet Arif Erdoğan tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaya göre; Kahvenin Kıbrıs Adasına hangi tarihte getirildiği ve ilk kahvehânenin nerede ve ne zaman açıldığı, ne yazıkki bilinmiyor. Ronald Jennings, kahvenin yaklaşık 1500'lü yıllarda, İstanbul'a Mısır ya da Suriye'den getirildiğini; şehirlerde zamanla rağbet kazandığını ve tüketiminin hızlıca arttığını söylemektedir. Jennings'e göre, Lefkoşa sicillerinde kahveye ilişkin en eski atıf Mehmet bin Ahmet ile Hüseyin bin Abdullah arasındaki kahve ticareti ile ilgilidir. Diğer de Hasan ile Usta Piri arasındaki Eylül 1610'da 10 vukkiyyelik (okka) kahve ticareti ile ilgili ilişkilidir. Erdoğan ise Temmuz 1594 tarihli bir kayıttan hareketle Kıbrıs'ta 1594 yılında kahvehânelerin mevcut olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶

Kıbrıs'taki kahve ve kahvehâneler konusunda çalışma yapan bir diğer araştırmacı Ali Efdal Özkul'dur. O, çalışmasında Erdoğan'nun çalışmasına atfen “Kıbrıs'ta sicillerde rastlanan en eski kahvehâne kaydının tarihi 1594'dür” demektedir.¹⁰⁷ Fakat incelediğimiz 16 Aralık 1585-13 Ekim 1586 dönemini kapsayan ruznâmçe kayıtlarında kahvehâne ile ilgili üç kayıt bulunmakta ve Kıbrıs'taki kahvehânelerin tarihi açısından özel bir önem taşımaktadır. Bu kayıtlardan birincisi 16 Aralık 1585-21 Mart 1586 dönemine ait bütçedeki müteferrik gelirler içerisinde görülen 1200 akçelik “an icâre-i dükkân-ı kahvehâne-hâ¹⁰⁸” ifadesidir. Bu ifade 1585 yılı sonu ile 1586 başlarında Kıbrıs'da birden fazla kahvehânenin olduğunu göstermektedir. Konu ile ilgili ikinci kayıt ise 22 Mart-13 Ekim 1586 dönemini kapsayan ruznâmçede yer alan “Mukataa-i kahevehâne-i cedid der Kal'a-i Lefkoşa” şeklindeki kayıttır.¹⁰⁹ Bu ifade 1586 yılında Lefkoşa'da kahvehane olduğunu doğrulamaktadır. Üçüncü kayıt ise çok daha net bir bilgi vermektedir. Buna göre Lefkoşa'daki kahvehane 1 Muharrem 994 (23 Aralık 1585) tarihinde “Mukataa-i Kahvehane-i Lefkoşa” adıyla iltizama verilmiştir.¹¹⁰ Dolayısıyla 1585 yılında Kıbrıs'ta kahvehane bulunduğu kesindir.

Sonuç

Aralık 1585-Ekim 1586 dönemi bütçeleri incelendiği zaman (11 aylık) gelirlerin “mukataa” ve “müteferrik” gelirlerden oluştuğu görülmektedir. Müteferrik gelirler mukataa gelirlerinden bir miktar fazladır. Gider kalemlerini ise mevâcib, salyâne, cerâyeye, irsâliyye ve ihracât başlıkları oluşturmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarında Kıbrıs adası mukataa gelirlerinin yaklaşık 5.000.000 akçe civarında olduğu görülmektedir. 1571-72 bütçesiyle kıyaslandığında 1585-86 yılında mukataalardan yaklaşık olarak 2.600.000 daha fazla gelir sağlandığı görülmektedir. Ortaya çıkan bir başka sonuç ise Kıbrıs'daki mukataaların en büyüklerinden

¹⁰⁵ Kadir Arslanboğa-Ahmet Arslantürk, *agm*, s.23.

¹⁰⁶ Erdoğan, *age*, s.154-155.

¹⁰⁷ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa, 2014, s.179.

¹⁰⁸ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9225, s.2.

¹⁰⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), 9914, s.2.

¹¹⁰ Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903, s.4.

birinin Mesarya nahiyesi mukataası olduğudur. Fethin 15. yılında cizye gelirlerinde de, 1571-72 bütçesiyle karşılaştırıldığında, % 167'lik bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Bütçenin ikinci gelir kalemi müteferrik gelirlerdi. Aralık 1585-Ekim 1586 döneminde toplam müteferrik gelir 5.281.670 akçe olarak gerçekleşmiştir. Müteferrik gelirler içerisinde yer alan en yüksek gelir kalemi ise 3.606.596 akçe ile Kıbrıs cizye vergisi olmuştur. Bu meblağ Aralık 1585-Ekim 1586 döneminde müteferrik gelirlerin % 68.28'ini Kıbrıs cizye vergisinin oluşturduğunu göstermektedir.

Berat ve Zeamet Tezkereleri ile Cizye ve Koyun Vergisi, Domuz Vergisi ve Kovan vergisinin emanet usulüyle tahsil edildiği görülürken bunlar dışında kalan gelirlerin mukataalar şeklinde ve iltizam yöntemiyle hazineye aktarıldığı görülmüştür. Kıbrıs adasının ilk işadamları olarak adlandırılabilir olan mültezimler arasında Museviler de vardı. Patrikhâne mukataası ise rahiplerin iltizamındaydı.

İncelenen bütçede zaman zaman vergi tahsilinde gecikmelerin olduğu, mültezimler veya eminler tarafından hazineye yatırılması gereken paranın geciktiği ve buna bağlı olarak da hazineden yapılacak maaş harcamaları gibi ödemelerin de geciktiği görülmüştür.

Bu çalışmada bütçelerdeki insan unsuruna da yer verilmeye çalışılmıştır. Mültezimler ve eminler dışında çalışmamızda dönemin mimarları, kadıları ve mehterân bölükleri mensupları da ortaya konulmuştur.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu bir başka önemli sonuç ise Kıbrıs'taki kahve ve kahvehânelerin tarihi konusunda olmuştur. Daha önceki araştırmalarda Kıbrıs'ta kahvehâneler ile ilgili ilk kaydın 1594 olduğu düşünülmekteyse de söz konusu tarihin 1585 yılına kadar götürülebileceği bu çalışmada gün yüzüne çıkarılmıştır.

Kaynakça

1.Arşiv Kaynakları (Topkapı Sarayı Arşivi)

- Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9225.
Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9914.
Topkapı Sarayı Arşivi, Tasnifin Kodu (TS.d.), D.9903.

2.Yayımlanmış Eserler

- ARSLANBOĞA, Kadir -Ahmet Arslantürk, “Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Adası’nın Ağustos 1598 ile Nisan 1599 Tarihleri Arasındaki Gelir ve Giderlerinin Tahlili”, *History Studies*, Vol.6, Issue.5, September 2014, s.13-30.
- DÜNDAR, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1998.
- DÜNDAR, Recep, “18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Bütçesi”, *Turkish Studies*, Vol.5, S.4, Fall 2010, s.1032-1048.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, “The Nahiye of Tuzla at the end of the XVI. Century”, (Edited by: Evangelia Balta-Theoharis Stavrides-Ionnis Theocharides), *Histories Of Ottoman Larnaca*, The Isis Press, İstanbul 2012, s.11-24.
- GENÇ, Mehmet, “Mukataa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul 2006, s.129-132.
- GENÇ, Mehmet, “İltizam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul 2000, s.154-158.
- İNALCIK, Halil, “Ottoman Policy And Administration in Cyprus after the Conquest”, *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest*, Tıpkıbasım, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın No:5, Ankara 2013, s.23-34.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1 (1300-1600), Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- JENNINGS, Ronald, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640*, New York University Press, New York and London 1992.
- JENNINGS, Ronald, *Village Life in Cyprus at the time of the Ottoman Conquest*, (Eds: M. Akif Erdoğan, Ali Efdal Özkul), The Isis Press, İstanbul 2009.
- ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs’ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa, 2014.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Osmanlı İdaresi’nde Kıbrıs’ın İlk Yılı Bütçesi”, *Belgeler*, C.4, S.7/8, (1967), s.3-33.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “Ruznamçe”, “Mevâcib”, “Sâlyâne”, “İrsâliye”, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.